

Такриз

ба автореферати диссертатсияи Ҷумъаев Меҳроб Одинаевич дар мавзуи «Хусусиятҳои лексикӣ ва семантикӣ ва калимасозии иқтибосоти арабӣ дар асарҳои насрии Абдурахмони Ҷомӣ» (дар заминаи «Нафаҳот-ул-унс» ва «Баҳористон») барои дарёфти дараҷаи илми доктори илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ

Забони осори классикони адабиёти тоҷику форсро бе омӯзишу баррасии иқтибосоти арабӣ пажӯҳиш намудан ғайриимкон аст. Таъсири мутақобилаи забонҳои тоҷикӣ ва арабӣ дар фароянди таърих барои муайян намудани таҳаввулоти ин забонҳо, вижагиҳои забониву услубии намояндагони давраҳои гуногуни адабиёт, махсусияти услуби осори намояндагони давраҳои гуногун, ба хусус шоиру нависандагон ёрмандӣ мекунад. Ба ин хотир, мавзуи рисолаи мавриди назар ниҳоят актуалӣ мебошад, зеро «дар заминаи омӯзишу баррасии осори адибони гузашта таҳқиқи забони асарҳои Абдурахмони Ҷомӣ, ба хусус мавқеи иқтибосоти арабӣ дар асарҳои насрии адиб, на танҳо барои ошкор кардани бисёр паҳлуҳои забон ва услуби нависанда мусоидат намуда, вижагии коргоҳи эҷодии ӯро ошкор менамояд, балки барои муайян кардани бисёр хусусиятҳои як давраи ташаккули таърихӣ забони тоҷикӣ имкон фароҳам меорад» (с. 3-4).

Рисола аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Дар муқаддима мубрами мавзуи таҳқиқи иқтибосҳои арабии осори Абдурахмони Ҷомӣ вобаста ба дараҷаи ҳазмшавӣ, хусусияти маъноӣ ва мансубияти онҳо ба гурӯҳҳои гуногуни лексикӣ ва семантикӣ, нақши иқтибосоти арабӣ дар ташаккули истилоҳҳои диниву ирфонӣ, баррасии иқтибосҳои арабӣ ҳамчун сарчашмаи муҳими пайдоиши синоним ва антонимҳо, таҳқиқи имконоти вожаофарии иқтибосҳои арабӣ бо риояи меъёрҳои калимасозии забони тоҷикӣ асоснок карда шудааст.

Дар дараҷаи таҳқиқи мавзӯ маълумоти доманадор дар бораи Абдурахмони Ҷомӣ, осор, забон ва услуби ӯ ба таври хронологӣ оварда шуда, махсусияти корҳои мондагори донишмандоне чун Э. Бертелс, А. Афсаҳзод, А. Нуров, А. Сатторзода, Ж. Гулназарова ва ғ. зикр гардидаанд. Мақсад, вазифа, объект, предмет ва асосҳои назариву амалии пажӯҳиш, сарчашмаҳо ва нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда мушаххас мебошанд.

Боби аввали рисола «Аз таърихи ворид гардидани иқтибосоти арабӣ ба забони тоҷикӣ ва сабабу омилҳои он» унвон гирифта, аз панҷ фасл иборат аст. Ин боб аз равобити қаблазисломии мардуми эронинажоду араб ибтидо гирифта, дар ин замина назари донишмандон Муҳаммадақӣ Баҳор, Абдушукури Абдусаттор, Имом Шуштарӣ ва ғайра оварда шудаанд. Рисоланавис таъкид мекунад, ки муҳаққиқон аз ҷумла дар ашъори шоирони аҳди ҷоҳилияи араб, ҳамчунин дар умури иҷтимоиву фарҳангии он замон мушоҳида шудани калимаҳои форсиро таъкид доштаанд. Масалан, дар умури кишоварзӣ калимаҳои **бӯстон**,

молиқ, анбор; дар соҳаи тиҷорат қирвон ё корвон; дар соҳаи фулузот фӯлод, кӯра, сандон ва ғ. Ба назари муҳаққиқ, нақши забони форсии миёна дар ғанӣ гардидани таркиби луғавии забони арабии қабл аз ислом калон аст.

«Хусусиятҳои луғавию семантикии иқтибосоти арабӣ дар асарҳои насрии Абдурахмони Ҷомӣ»-ро аз бобҳои асосии рисола шуморидан мумкин аст. Дар фаслу зерфаслҳои «Қабатҳои луғавии иқтибосоти арабӣ», «Мавқеи калимаҳои иқтибосии арабӣ аз ҷиҳати доираи истеъмол», «Лексикаи динӣ», «Истилоҳоти ирфонӣ», ҷанбаи таҳлил, муқоиса ва натиҷагирӣ қавӣ ба назар мерасад. Ҳар боб бо хулосаи илман асоснок ҷамъбаст мегардад. Ду фасли охири боби дуюм, ки ба нақши иқтибосоти арабӣ дар ташаккули синонимҳо ва антонимҳои луғавӣ бахшида шудаанд, баёнгари он мебошанд, ки муаллифи зарурати истеъмоли чунин категорияҳои семантикиро аз тарафи нависанда хуб дарк кардааст.

Рисоланавис дар боби сеюм – «Имконоти калимасозии иқтибосоти арабӣ» калимасозиро аз воситаҳои муҳимми ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон шуморида, бар ин назар аст, ки қолабҳои калимасозии забон нисбатан устувор буда, дар давоми садсолаҳо бетағйир боқӣ мемонанд. Дар заминаи ин қолабҳо калимаҳои нав сохта шуда, бо ин роҳ таркиби луғавии забон бою ғанӣ мегардад. Дар фаслҳои «Имконоти калимасозии иқтибосоти арабӣ бо пасвандҳои тоҷикӣ», «Имконоти калимасозии иқтибосоти арабӣ бо пешвандҳо», «Имконоти калимасозии иқтибосоти арабӣ бо пасванду пешвандҳо», «Имконоти калимасозии мураккаб бо иқтибосоти арабӣ» маводи зиёди назариву амалӣ гирд оварда шудааст, ки аз заҳмати муаллифи рисола дар таҳқиқи мавзӯ дарак медиҳад. Аз таҳлили фаслҳо метавон хулоса баровард, ки ҷанбаи назарӣ ва амалии ин боб бениҳоят қавӣ аст. Диссертант барои собит намудани афкори худ ба далелҳои таърихӣ, сарчашмаҳои муътамад, дастурҳои таълимӣ таъя менамояд, аз онҳо иқтибос меорад ва ба натиҷа мерасад, ки нависанда, махсусан, аз иқтибосоти арабӣ бо алоқаи тобеъ калимаҳои мураккаби зиёд сохтааст. Аксари калимаҳои мураккаби тобеъ, ки дар асарҳои нависанда аз иқтибосоти арабӣ сохта шудаанд, дар қабатҳои лексикии забони адабии имрӯза низ ба кор бурда мешаванд. Истифодаи методҳои муқоиса, омор, мушоҳида ҷанбаи илмӣ боби мазкурро тақвият бахшидаанд.

Дар қисмати хулоса натиҷаҳои асосии илмӣ таҳқиқот дар 33 банд ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар 11 банд оварда шудаанд.

Аҳамияти назарӣ ва амалии пажӯҳиш аз он иборат аст, ки хулосаву натиҷаҳои онро метавон ҳангоми таълифи китобу дастарҳои таълимӣ доир ба лексикология ва таърихи забони адабии тоҷик истифода кард.

Автореферати диссертатсияи Ҷумъаев Меҳроб Одинаевич дар мавзӯи «Хусусиятҳои лексикӣ ва семантикӣ ва калимасозии иқтибосоти арабӣ дар асарҳои насрии Абдурахмони Ҷомӣ» (дар заминаи «Нафаҳот-ул-унс» ва «Баҳористон») баёнгари мазмуну мундариҷаи таҳқиқоти

мукаммали илмӣ буда, варианти русии он бо варианти тоҷикиаш мувофиқат мекунад. Мақолаву монографияҳои ҷопнамудаи муаллиф ба мухтавои кори илмӣ мутобиқ мебошанд.

Новобаста ба дастовардҳои зиёд, дар автореферат баъзе камбудҳои дида мешаванд, ки онҳоро ба шакли мухтасар зикр менамоем:

1. Хулосаи бобҳои якум ва дуюм нисбатан заиф мебошанд.

2. Хулосаҳои умумии рисола зиёданд, хуб мешуд агар он аз банди 9 оғоз гардад, зеро банд қаблӣ ҷанбаи хулосавӣ камтар доранд. Ҳамчунин ихтисор намудани бандҳои аз 28 то 33 ба мақсад мувофиқ аст.

3. Дар автореферат баъзе ғалатҳои имлоиву аломатҳои китобат ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо салоҳи қор мебошад (сах. 15, 23, 34 ва ғ.).

Ҳамин тавр, ба назари мо, камбудиву пешниҳоди зикршуда ҷузъӣ буда, қимати илмӣ диссертатсияро кам намеkunанд. Муҳим он аст, ки мавзӯи пажӯҳиш нав аст, бори аввал мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор мегирад. Фикрҳои диссертант бар асоси сарчашмаҳои таърихӣ, бойгониву илмӣ асоснок шудаанд ва рисола навис аз уҳдаи иҷрои вазифаҳои дарпешгузашта баромадааст.

Диссертатсияи Ҷумъаев Меҳроб Одинаевич дар мавзӯи «Хусусиятҳои лексикӣ ва семантикӣ ва калимасозии иқтибосоти арабӣ дар асарҳои насрии Абдурахмони Ҷомӣ» (дар заминаи «Нафаҳот-ул-унс» ва «Баҳористон») бо муҳимият, навгониҳои илмӣ ва аҳамияти назарӣ амалии худ ба талаботи КОА-и назди Президенти Тоҷикистон пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он шоистаи дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мебошад.

Доктори илми филология,
профессор, мудири кафедраи
забоншиносӣ ва таърихи забони
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба
номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ.

Ҷумъахон Алимӣ

Таърихи рӯз: 08.12.2022

Суроға: 735360, шаҳри Кӯлоб, кӯчаи
С. Сафаров, 16; тел.: (833 22) 2 36 26;
факс: (833 22) 2 35 06
E-mail:

Имзои профессор Ҷ. Алимӣро тасдиқ менамоем:

Сардори раёсати кадрҳо ва
корҳои махсуси ДДК ба номи
Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Амиров Ф.